

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

У статті схарактеризовано педагогічні умови формування цінностей сімейного життя старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів: підготовка педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя у старшокласників; змістове і методичне забезпечення процесу формування цінностей сімейного життя у вихованців шкіл-інтернатів; побудова взаємодії педагогів та старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів на основі педагогічної підтримки.

Ключові слова: цінності сімейного життя, педагогічні умови, старшокласники, загальноосвітня школа-інтернат, позаурочна діяльність.

Актуальність дослідження обраної теми обумовлена значними змінами в різних формах життєдіяльності людини, які істотним чином стосуються й сфери сімейних відносин, цінностей сімейного життя.

Проблема формування цінностей сімейного життя має багатоаспектний характер – філософський, соціологічний, психологічний, педагогічний.

Філософський аспект проблеми цінностей сімейного життя знайшов відображення у працях Г. Гегеля, А. Камю, І. Канта, К. Ясперса, В. Біблера, А. Здравомислова, М. Кагана, В. Тугарінова, Г. Філонова та інших.

Психологічні підходи до формування цінностей сімейного життя розглядаються в дослідженнях І. Беха, Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Мухіної, В. Слободчикова, Д. Фельдштейна та інших.

Педагогічний аспект формування цінностей сімейного життя відображено в роботах Ю. Азарова, С. Акутіної, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Н. Щуркової та інших.

Комплекс проблем, пов'язаних із підготовкою молоді до сімейного життя, розкрито у дослідженнях О. Доукиної, О. Кікінеджи, В. Кравця, Т. Кравченко, Л. Повалій, В. Постоного, О. Хромової та інших.

Особливої актуальності набуває проблема формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів, оскільки в інтернатних закладах виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей, які потребують особливої уваги з боку суспільства. Більшість вихованців шкіл-інтернатів позбавлені найважливішого інституту соціалізації – сім'ї, або цей досвід має асоціальний характер.

Мета статті – схарактеризувати педагогічні умови формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів передбачає комплекс педагогічних умов. У педагогічній літературі умови ефективності діяльності визначено як об'єктивні й суб'єктивні передумови, реалізація яких дає змогу досягти запланованої мети за найбільш раціонального (оптимального) застосування сил і засобів. Реалізація умов виявляється в "успішному вирішенні педагогічних завдань, у доцільному використанні засобів і способів для досягнення цілей" [2, с. 54].

У контексті нашого дослідження педагогічні умови визначаємо як суттєвий компонент педагогічного процесу, який охоплює зміст, методи, організаційні форми виховання [4, с. 5–25], а отже, є орієнтованим на внутрішній світ вихованця. Цей підхід не суперечить іншим інтерпретаціям цієї дефініції, які розроблені в педагогічній науці [3, с. 9–10], оскільки ми розглядаємо педагогічні умови як етапи педагогічної системи, що діють і забезпечують досягнення поставленої мети.

Визначаючи педагогічні умови, здатні забезпечити сформованість цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів, зважали на те, що їх дотримання має становити певний комплекс, оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного результату. Під комплексом розуміли сукупність явищ, дій, заходів, які утворюють єдине ціле. Тобто, виходили з того, що досягти бажаного результату можна лише у разі інтегрування визначених нами педагогічних умов формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Означені умови передбачають: підготовку педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя у старшокласників;

змістове і методичне забезпечення процесу формування цінностей сімейного життя у вихованців шкіл-інтернатів; побудову взаємодії педагогів та старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів на основі педагогічної підтримки.

Схарактеризуємо педагогічні умови формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Однією з таких педагогічних умов є підготовка педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя старшокласників.

Важливим складником образу педагога є професійна спрямованість – сукупність мотивів і цілей, що орієнтують його діяльність. Центральною проблемою професійної спрямованості педагога є проблема мотиву [1, с. 181]. Отже, основною у процесі формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів є емоційно-позитивна мотивація педагога – любов до дитини, усвідомлення актуальності та потреби професійної діяльності, бажання ефективно виконувати її, знання про сутність феномену “цінності сімейного життя” та специфіки його формування у зазначеного контингенту учнів, володіння формами і методами формування цінностей сімейного життя.

Виходячи із цих положень, реалізацію окреслених педагогічних завдань ми розпочали з організації цілеспрямованої роботи з педагогами шкіл-інтернатів для надання їм необхідних знань з теорії та методики формування цінностей сімейного життя у старшокласників. Нами було розроблено програму семінару “Формуємо цінності сімейного життя” (10 годин).

Завдання семінару “Формуємо цінності сімейного життя” такі: розширити уявлення педагогів про сутність цінностей сімейного життя, актуалізувати проблему формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів; розкрити специфіку формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів; ознайомити педагогів шкіл-інтернатів з діагностикою рівнів сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників інтернатних закладів; поглибити знання педагогів шкіл-інтернатів про форми і методи формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів; ознайомити педагогів шкіл-інтернатів із педагогічними умовами формування цінностей сімейного

життя у старшокласників шкіл-інтернатів та програмою “Сімейні цінності” (70 годин, автор Л. Канішевська) [5].

У процесі підготовки вихователів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів ми виокремлювали такі етапи: організаційно-аналітичний, інформаційний, практичний, оцінно-результативний.

На першому – організаційно-аналітичному етапі проводилась підготовча робота з адміністраціями шкіл-інтернатів, спрямована на усвідомлення педагогами значущості й актуальності проблеми формування цінностей сімейного життя у старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, вивчення педагогічного досвіду; розроблення стратегії вирішення заявленої проблеми.

Другий етап – інформаційний, загальними цілями якого було інформування педагогів шкіл-інтернатів з теоретичних питань щодо формування цінностей сімейного життя у старшокласників; виявлення специфіки формування цінностей сімейного життя у старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; розроблення педагогічного супроводу виховної роботи; ознайомлення з програмою семінару “Формуємо цінності сімейного життя”. На цьому етапі було проведено такі заняття:

Заняття 1. Сутність феномену “цінності сімейного життя” у старшокласників.

Мета: розкрити сутність феномену “цінності сімейного життя” стосовно старшокласників.

Форма проведення заняття – лекція з елементами бесіди.

Ключові слова: цінності сімейного життя, старшокласники, загальноосвітні школи-інтернати.

Зміст заняття:

1. Формування цінностей сімейного життя як педагогічна проблема.
2. Сутність, структура феномену “цінності сімейного життя” старшокласників.

Заняття 2. Специфіка формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів.

Мета: розглянути сенситивність молодшого юнацького віку щодо формування цінностей сімейного життя; розкрити специфіку формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів; виявити чинники, які негативно впливають на формування цінностей сімейного

життя в названого вище контингенту вихованців; визначити основні завдання шкіл-інтернатів щодо формування цінностей сімейного життя у старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Ключові слова: цінності сімейного життя, специфіка формування цінностей сімейного життя, старшокласники, школа-інтернат, позаурочна діяльність.

Зміст заняття:

I. Розгляд теоретичних питань:

1. Сенситивність молодшого юнацького віку щодо формування цінностей сімейного життя.
2. Специфіка формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Аналіз чинників, які негативно впливають на формування цінностей сімейного життя в названого вище контингенту вихованців.

II. Обмін думками з питання “Основні завдання шкіл-інтернатів щодо формування цінностей сімейного життя старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів”.

Отже, протягом інформаційного етапу підготовки вихователів до формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів педагоги були ознайомлені з програмою семінару “Формуємо цінності сімейного життя” і залучені до участі в ньому.

Такий підхід до організації діяльності педагогів сприяв: поглибленню теоретичних знань із питань формування цінностей сімейного життя, актуалізації проблеми формування цінностей сімейного життя старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; визначенню специфіки формування цінностей сімейного життя старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів; усвідомленню вихователями шкіл-інтернатів основних завдань щодо формування цінностей сімейного життя у старшокласників; усвідомленню педагогами шкіл-інтернатів потреби спрямування позаурочної діяльності на формування цінностей сімейного життя у старшокласників і активізації діяльності педагогів.

Третій етап (практичний) передбачав оволодіння педагогами діагностикою рівнів сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників інтернатних закладів; формами і методами формування цінностей сімейного життя; використання комплексу педагогічних умов формування цінностей

сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Значна увага приділялась питанням гуманізації взаємин у системі “педагог – учень”, “учень – учень”.

Заняття 3. Діагностика рівнів сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Мета: озброєння педагогів шкіл-інтернатів методикою діагностування рівнів сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників.

Ключові слова: цінності сімейного життя, критерії, показники та рівні сформованості цінностей сімейного життя, старшокласники, школа-інтернат.

Зміст заняття:

1. Ознайомлення педагогів із критеріями, показниками сформованості цінностей сімейного життя старшокласників інтернатних закладів.
2. Діагностування рівнів сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів.
3. Індивідуальні консультації педагогів з питань діагностування рівнів сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів.

Заняття 4. Форми і методи формування цінностей сімейного життя у старшокласників в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Мета заняття: ознайомлення педагогів шкіл-інтернатів з формами і методами формування цінностей сімейного життя старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; обговорення змісту розробленої програми “Сімейні цінності” та методики її реалізації у процесі дослідно-експериментальної роботи; використання комплексу педагогічних умов формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Ключові слова: цінності сімейного життя, форми і методи, програма “Сімейні цінності”, педагогічні умови, старшокласники, школа-інтернат.

Зміст заняття:

1. Форми і методи формування цінностей сімейного життя у старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.
2. Зміст програми “Сімейні цінності”.

3. Обговорення комплексу педагогічних умов формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.
4. Індивідуальні консультації з педагогами щодо питань роботи з експериментальними матеріалами.

Заняття 5. Мала педрада-ділова гра “Створення гуманної атмосфери в школі-інтернаті на основі взаємної поваги педагогів та вихованців” [5, с. 280].

Проведення малої педради-ділової гри дало педагогам можливість глибше усвідомити актуальність проблеми створення гуманної атмосфери в школі-інтернаті на основі взаємної поваги, визначити шляхи реалізації цієї проблеми.

Отже, практичний етап підготовки педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя у старшокласників сприяв оволодінню діагностикою рівнів сформованості цінностей сімейного життя в зазначеного контингенту вихованців; поглибленню знань педагогів щодо форм і методів формування цінностей сімейного життя; гуманізації відносин у системі “педагог – учень”, “учень – учень”; ознайомленню педагогів із розробленою нами програмою “Сімейні цінності”.

Четвертий етап – оцінно-результативний – передбачав визначення шляхів подолання особистісних ускладнень у процесі підготовчої роботи педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. На цьому етапі застосовувались методи і прийоми, як-от спостереження, бесіда, анкетування, індивідуальні консультації. Після проведення спеціальної підготовчої роботи було визначено рівні готовності педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя старшокласників у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Отримані результати свідчать, що проведена нами підготовка сприяла підвищенню емоційно-позитивної мотивації до діяльності, поглибленню знань про сутність феномену “цінності сімейного життя” та специфіку його формування в учнів зазначеного віку, володінню формами і методами формування цінностей сімейного життя у старшокласників, гуманізації взаємин у системі “педагог – учень”, “учень – учень”; підвищенню рівнів готовності педагогів шкіл-інтернатів до формування цінностей сімейного життя у старшокласників.

Наступною педагогічною умовою визначили змістове і методичне забезпечення процесу формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів. Провідним засобом реалізації цієї педагогічної умови була авторська програма “Сімейні цінності” (70 годин) [5] для старшокласників шкіл-інтернатів.

Мета програми “Сімейні цінності” – підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до майбутнього сімейного життя на основі традиційних для України сімейних цінностей, родинних традицій і звичаїв, подружніх та батьківсько-дитячих взаємин.

Мета програми реалізується через виконання таких завдань: оволодіння учнями знаннями щодо створення та розвитку щасливої сім’ї, джерелом якої є любов; поглиблення уявлень старшокласників про специфіку подружніх, родинних і дитячо-батьківських взаємин; формування звички і потреби використовувати у повсякденному житті стильові характеристики чоловічої і жіночої поведінки; розвиток у старшокласників ціннісного ставлення до майбутньої власної сім’ї, її створення, розвитку та процвітання на основі любові, поваги та згуртованості; актуалізація потреби у самоусвідомленні й розвитку особистісних якостей, потрібних для майбутнього сімейного життя.

Програма “Сімейні цінності” складається із тем: “Юність – час подобатись”, “Багатство відносин: шлях у лабіринті”, “Формула щасливого шлюбу”, “Родинознавство. Роль сім’ї у вихованні дітей”, “Дестабілізуючі фактори сімейних відносин”, “Насильство в сім’ї як соціальна проблема”, “Самовиховання в сімейних відносинах”, “Сімейна економіка”, “Сімейне господарювання” [5].

Розроблена програма “Сімейні цінності” (для вихованців шкіл-інтернатів) була запроваджена в позаурочну діяльність експериментальних шкіл-інтернатів.

Наступною педагогічною умовою формування цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів є побудова взаємодії педагогів та старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів на основі педагогічної підтримки.

Педагогічна підтримка вихованця інтернатного закладу є засобом взаємодії педагога і вихованця у процесі вирішення проблем дитини. Вона пронизує всі сфери життєдіяльності особистості, яка формується; ґрунтується на стійкому позитивному ставленні педагога до всього учнівського колективу

і до кожної особистості. Педагогічна підтримка потрібна для того, щоб навчально-виховний процес мав особистісно орієнтований характер.

Метою педагогічної підтримки вихованців шкіл-інтернатів є усунення труднощів, які заважають успішному самостійному рухові дитини в соціумі [1, с. 245].

Педагоги експериментальних шкіл-інтернатів додержувалися правил особистісно орієнтованої взаємодії з вихованцями: ставитись до дитини як до найвищої цінності, виявляти взаємну повагу, відкритість, відвертість довіри, любов, терпіння, залучати вихованців до спільних справ; віддавати перевагу діалоговим формам спілкування з вихованцем; допомагати вихованцю зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові, розвиток почуття власної гідності; підтримувати зусилля учня, зміцнювати упевненість, гідність тощо; не припускати приниження гідності вихованців; уникати навішування ярликів; бути щедрими на заохочення, скупими на осуджування; розширювати поле прийняття самостійних рішень, реалізації вибору, надавати можливість конструювати діяльність, відносини тощо; приймати школяра таким, яким він є, з його думками, бажаннями, емоціями, переживаннями, поведінковими реакціями; в учня зароджується довіра, почуття вдячності стосовно педагога; знімається психічна напруженість, розвивається прагнення до гуманістичної взаємодії з однолітками та молодшими за віком [1, с. 261].

Отже, у процесі здійснення педагогічної підтримки старшокласників шкіл-інтернатів педагоги виявляли педагогічний оптимізм, орієнтувалися на ненасильницьку взаємодію, на реальні можливості й здібності вихованців, допомагали їм оволодіти засобами розв'язання проблем; залучали їх до спільних справ; віддавали перевагу відкритим, партнерським відносинам, діалоговим формам спілкування; заохочували прояви відповідальності за власні вчинки та життя.

Література

1. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія / Любов Вікторівна Канішевська. – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.
2. Краевский В. В. Методология педагогики. Новый этап / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – Академия, 2006. – 400 с.

3. Найн А. Я. Педагогические инновации и научный эксперимент / А. Я. Найн. // Педагогика. – 1996. – № 8. – С. 9–14.
4. Селевко Г. К. Технология саморазвития личности школьника / Герман Константинович Селевко // Школьные технологии. – № 6. – С. 5–25.
5. Сімейні цінності : практично-орієнтований посібник для навчальної програми “Сімейні цінності” (70 годин) [для 8–9 класів] / [О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, О. П. Пархоменко]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – 600 с.

Л. В. Канишевская

Педагогические условия формирования ценностей семейной жизни старшеклассников общеобразовательных школ-интернатов

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье охарактеризованы педагогические условия формирования ценностей семейной жизни у старшеклассников общеобразовательных школ-интернатов: подготовка педагогов школ-интернатов к формированию ценностей семейной жизни у старшеклассников; содержательное и методическое обеспечение процесса формирования ценностей семейной жизни у старшеклассников школ-интернатов; взаимодействие педагогов и старшеклассников общеобразовательных школ-интернатов на основе педагогической поддержки.

Ключевые слова: ценности семейной жизни, педагогические условия, старшеклассники, общеобразовательная школа-интернат, внеурочная деятельность.

L. V. Kanishevskaya

The Pedagogical Conditions of Comprehensive Boarding School Senior Pupils' Family Life Values Formation

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The article characterizes the pedagogical conditions of comprehensive boarding school senior pupils' family life values formation: boarding school teachers' training for senior pupils' family life values formation; the content and methodical support of the boarding school students' family life values formation process; the organizing of comprehensive boarding school teachers and senior pupils interaction on the basis of pedagogical support.

Boarding school teachers' training for comprehensive boarding school senior pupils' family life values formation has been carried out during the seminar "Forming family life values".

The content and methodical support of the boarding school students' family life values formation process was realized through the implementation of the author's program "Family Values" (70 hours).

In the process of boarding school senior pupils' pedagogical support the teachers demonstrated their pedagogical optimism, involved the pupils into the joint activities; preferred open, affiliate relationships, interactive forms of communication; encouraged the pupils' display of responsibility for their own actions and their own lives.

Keywords: *family life values, pedagogical conditions, senior pupils, comprehensive boarding school, extracurricular activities.*

References

1. Kanishevska, L. V. (2011). *Vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshok-lasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti* [Education of social maturity of comprehensive boarding school senior pupils in extracurricular activities]. Kyiv: KhmTsNP.
2. Kraievskiy, V. V. & Berezhnova, E. V. (2006). *Metodolohiia pedahohiky. Novyi etap* [The methodology of pedagogics. The new stage]. Akademiia.
3. Nain, A. Ya. (1996). *Pedagogicheskiie innovatsyi i nauchnyi eksperiment* [Pedagogical innovations and scientific experiment]. *Pedagogika*, 8, 9-14.
4. Selevko, G. K. *Tekhnologiiia samorazvitiia lichnosti shkolnika* [The technology of self-development of the personality of schoolchild]. *Shkolnyie tekhnologii*, 6, 5-25.
5. Melnyk, O. V., Kravchenko, T. V., Kanishevska, L. V. & Parkhomenko, O. P. (2013). *Simeini tsinnosti* [Family values]. Ivano-Frankivsk: NAIR, 2013.